

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN  
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

NGUYỄN THỊ NỤ

**DÂN CA NGHI LỄ *HÁT DẠM* Ở QUYÊN SƠN – TIẾP  
CẬN TỪ GÓC ĐỘ DIỄN XƯỞNG FOLKLORE**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60 22 01 21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ  
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Nguyễn Huy Bình

Thái Nguyên – 2017

## LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Nguyễn Huy Bình – người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong quá trình thực hiện luận văn.

Tôi xin cảm ơn các thầy cô giáo trong Ban giám hiệu, khoa Văn – Xã hội và phòng Đào tạo, Trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong thời gian học tập và nghiên cứu.

Tôi xin cảm ơn nhà trường – nơi tôi công tác, gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã động viên giúp đỡ tôi trong quá trình học tập và thực hiện công trình nghiên cứu này.

*Thái Nguyên, tháng 06 năm 2017*

**Học viên**

**Nguyễn Thị Nụ**

## **LỜI CAM ĐOAN**

Tôi xin cam đoan đây là đề tài nghiên cứu do tôi thực hiện dưới sự hướng dẫn của TS. Nguyễn Huy Bình.

Tôi xin chịu trách nhiệm về tính khoa học cũng như về nội dung trích dẫn tài liệu của luận văn này. Kết quả nghiên cứu không trùng với bất cứ tác giả nào đã được công bố.

*Thái Nguyên, tháng 06 năm 2017*

**Học viên**

**Nguyễn Thị Nụ**

## MỤC LỤC

<b>LỜI CẢM ƠN</b> .....	i
<b>LỜI CAM ĐOAN</b> .....	ii
<b>MỤC LỤC</b> .....	iii
<b>MỞ ĐẦU</b> .....	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề .....	3
3. Đối tượng nghiên cứu và mục tiêu nghiên cứu.....	7
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu .....	8
5. Phạm vi nghiên cứu.....	10
6. Cấu trúc của luận văn.....	10
7. Đóng góp của luận văn.....	11
<b>NỘI DUNG</b> .....	12
<b>Chương 1. CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU</b> .....	12
1.1. Cơ sở lý luận .....	12
1.1.1. Thuật ngữ “Hát Dặm”, “Hát Dặm” .....	12
1.1.3. Khái niệm “Dân ca nghi lễ” .....	14
1.1.4. Quan niệm về diễn xướng folklore .....	15
1.1.5. Các hình thức diễn xướng folklore .....	19
1.2 . Tổng quan tình hình nghiên cứu .....	23
1.2.1 Khái quát về vùng đất Quyển Sơn và các loại hình dân ca ở Hà Nam .....	23
2.1. Phản ánh công cuộc chiến đấu chống giặc Tống .....	39

2.2. Phản ánh công cuộc lao động, sản xuất .....	52
2.3. Phản ánh phong tục tập quán, tín ngưỡng và tôn giáo .....	59
2.4. Phản ánh mơ ước và khát vọng của người lao động .....	65
<b>Chương 3. NGHỆ THUẬT DÂN CA NGHI LỄ HÁT DẬM Ở QUYỀN SƠN</b> .....	70
3.1. Môi trường diễn xướng dân ca nghi lễ hát Dặm .....	70
3.2. Nghệ thuật diễn xướng dân ca nghi lễ hát Dặm.....	73
3.4. Thể thơ .....	80
<b>Tiểu kết</b> .....	86
<b>TÀI LIỆU THAM KHẢO</b> .....	91
<b>NHỮNG BÀI DÂN CA HÁT DẬM QUYỀN SƠN</b> .....	99
<b>TRẦN NGŨ PHƯƠNG</b> .....	99
<b>(Hồi dạ) Đông phương Giáp Ất Mộc</b> .....	99
<b>PHỤ LỤC</b> .....	100

## MỞ ĐẦU

### *1. Lí do chọn đề tài*

Mỗi vùng quê sản sinh ra một loại hình dân ca khác nhau đều mang bản sắc riêng của mảnh đất đó. Nếu như dân ca Quan Họ nảy sinh ở vùng đất Kinh Bắc, hát Xoan sinh ra ở vùng quê Phú Thọ, Hát Vần ở Nam Định, Hát Dô ở Hà Tây cũ (nay là Hà Nội)... thì hát Dậm lại nảy sinh ở làng Quyển Sơn, xã Thi Sơn, huyện Kim Bảng, tỉnh Hà Nam.

Hát Dậm Quyển Sơn là một loại dân ca nghi lễ đặc sắc diễn ra ở cửa đình, cửa đền diễn ra từ ngày 10 - 1 đến 10 - 2 hằng năm, nhằm ca ngợi công đức của Thành Hoàng làng Lý Thường Kiệt. Trải qua hơn 1000 năm, đến nay đã sưu tập được 38 làn điệu. Mỗi làn điệu lại có một nội dung và nghệ thuật thể hiện khác nhau. Chính sự phong phú này đã tạo nên nét độc đáo của hát Dậm. Ở hát Dậm có vui có buồn, có bi có hùng, có dài có ngắn, có êm xuôi phẳng lặng có gập ghềnh trắc trở, có thực tế có lãng mạn bay bổng hay nội tâm thâm sâu. Toàn bộ đời sống kinh tế xã hội, tôn giáo của người dân xưa kia đã được phản ánh đầy đủ và rõ nét trong những làn điệu dân gian này. Có thể nói, hát Dậm như cuốn lịch sử bằng âm nhạc ghi lại những ngày tháng còn sơ khai của hồng hoang lịch sử của con người Quyển Sơn. Các bài hát này cầu chúc cho quốc thái dân an, vạn vật sinh sôi nảy nở trồng trọt chăn nuôi phát triển.

Vùng đất Quyển Sơn với những nét văn hóa độc đáo của mình đã có nhiều đóng góp quan trọng đối với kho tàng văn hóa, văn học dân gian, tạo nên những gam màu tuyệt đẹp trong bức tranh văn hóa đa sắc màu của các làn điệu dân ca trong cả nước. Cũng như dân ca Quan Họ Bắc Ninh, hát Dô, Hát Xoan, thì dân ca hát Dậm là tiếng nói tâm hồn, trí tuệ, thể hiện những tâm tư, tình cảm những khát vọng tốt đẹp của con người. Bởi thế cho nên đã

từ lâu, nó đã trở thành hơi thở, là món ăn tinh thần không thể thiếu trong đời sống văn hóa của người dân Quyển Sơn.

Dân ca hát Dậm Quyển Sơn chứa đựng trong nó văn hóa truyền thống của cộng đồng cư dân. Ở đó thể giới quan, phong tục tập quán, tín ngưỡng dân gian, lịch sử, tâm lí của cộng đồng... đã được phản ánh. Do vậy, từ những bài dân ca hát Dậm Quyển Sơn được lưu truyền trong đời sống văn hóa tinh thần của người dân Quyển Sơn, ta thấy được đặc tính văn hóa, thấy được những tâm tư, tình cảm của người dân nơi đây.

Dân ca nghi lễ hát Dậm Quyển Sơn vừa thể hiện tính thống nhất trong đời sống tinh thần của người dân Quyển Sơn, vừa biểu hiện nét khác biệt so với người dân ở Đồng bằng Bắc Bộ. Việc tìm hiểu dân ca hát Dậm Quyển Sơn, huyện Kim Bảng, tỉnh Hà Nam, do vậy sẽ góp phần chỉ ra những nét đặc thù và phổ quát của loại hình nghệ thuật này.

Dân ca nghi lễ hát Dậm Quyển Sơn, huyện Kim Bảng, tỉnh Hà Nam với một số lượng phong phú, phản ánh sinh hoạt văn hóa sống tinh thần và có vai trò quan trọng trong đời sống của cộng đồng. Tuy nhiên cho đến nay nó vẫn chưa được khai thác, tìm hiểu một cách toàn diện đúng với tiềm năng và thực trạng vốn có. Do vậy, việc đặt vấn đề tìm hiểu dân ca nghi lễ hát Dậm Quyển Sơn một cách hệ thống sẽ góp phần tìm hiểu về sinh hoạt văn hóa truyền thống của người dân nơi đây.

Dân ca hát Dậm Quyển Sơn được lưu truyền trong các gia đình và cộng đồng làng xã từ đời này sang đời khác. Song do nhiều nguyên nhân khác nhau mà dân ca hát Dậm đã và đang dần bị mai một. Suu tầm, nghiên cứu, giới thiệu về loại dân ca này luôn là việc làm có ý nghĩa sâu sắc về nhiều phương diện (văn hóa phong tục tập quán, lịch sử, xã hội). Vì vậy hơn lúc nào hết vấn đề bảo tồn, phát huy được đề ra cấp thiết, tìm hiểu dân ca hát

Dậm ở huyện Kim Bảng, tỉnh Hà Nam cũng góp phần giữ gìn, bảo tồn những giá trị văn hóa truyền thống ở vùng đất này.

Bước vào nền kinh tế thị trường sự giao thoa và ảnh hưởng của nền văn hóa đang tác động mạnh đến đất nước ta. Nhiều loại hình nghệ thuật du nhập và phát triển rầm rộ đang làm cho một số môn nghệ thuật truyền thống đang đứng trước nguy cơ mai một dần trong đó có hát Dậm Quyển Sơn. Tìm hiểu về hát Dậm Quyển Sơn cũng chính là một cách để chúng ta có thể thấy được thực trạng hiện nay của dân ca này, cũng như cách thức bảo tồn và duy trì vốn văn hóa truyền thống. Vì vậy việc gìn giữ và phát huy những giá trị văn hóa truyền thống là mục tiêu chung của toàn Đảng toàn dân ta. Suu tầm, nghiên cứu những sáng tác văn học dân gian đang được lưu truyền ở các địa phương cũng nằm trong mục tiêu đó.

Việc nghiên cứu đề tài *Dân ca nghi lễ hát Dậm Quyển Sơn tiếp cận từ góc độ diễn xướng Folkore* này không chỉ có ý nghĩa trong lĩnh vực nghiên cứu văn học và văn hoá dân gian mà còn mang ý nghĩa thiết thực hơn đối với một giáo viên giảng dạy môn Ngữ văn ở trường Trung học cơ sở, do vậy người viết muốn đóng góp một phần công sức rất nhỏ bé trong lĩnh vực tìm hiểu, khám phá các giá trị, văn hoá dân gian độc đáo của Quyển Sơn nói riêng, Hà Nam nói chung. Góp một phần vào việc bảo tồn gìn giữ và phát huy nền văn hóa dân gian vô cùng quý báu của cả dân tộc.

## **2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề**

Tìm hiểu về hát Dậm Quyển Sơn đã có nhiều tác giả đề cập đến trong các công trình nghiên cứu ở các lĩnh vực khác nhau. Chúng tôi xin được dẫn những công trình bài viết có liên quan đến đề tài.

Năm 1997, nhạc sĩ Bùi Đình Thảo đăng bài viết với nhan đề: *Hát Dậm Quyển Sơn*. Trên tạp chí *Sông Châu*, số 1. Trong bài tiểu luận của mình ông



đã nêu sơ lược nguồn gốc nảy sinh, cách thức tổ chức hát Dậm, cách phối âm theo luật ngũ cung phương Đông. Định hướng cơ bản của ông là phân tích tính âm nhạc của đối tượng.

Năm 1998, trong cuốn *Dân ca hát Dậm Hà Nam*, do Sở văn hóa thông tin Hà Nam xuất bản, tác giả Trọng Văn nhận định: Hát Dậm là một loại dân ca đặc biệt của Hà Nam. Đây là một hình thức ca múa nhạc phục vụ cho lễ hội có từ thời Lý. Năm 1069 (Kỷ Dậu) Lý Thường Kiệt sau khi đánh thắng quân Chiêm Thành trở về đây trú quân ở Quyển Sơn, Người cho mở hội ăn mừng chiến thắng. Những cô gái thanh tân múa hát ca ngợi chiến công danh giặc giữ nước, ca ngợi quê hương đất nước và sau này phát triển thêm cả việc truyền tụng những kinh nghiệm sản xuất, chăn nuôi. Sau khi thắng Chiêm Thành, có thể Lý Thường Kiệt đã mang theo về cả vũ nữ và nô lệ miền trong, vì vậy mà giai điệu hát Dậm có những nét văn hóa Chăm.

Năm 1998, với cuốn *Hà Nam di tích và thắng cảnh*, do Sở văn hóa thông tin Hà Nam xuất bản. Cuốn sách viết về di tích và thắng cảnh của tỉnh Hà Nam, trong đó đề cập đến di tích Ao Dong – Núi Cấm – Thắng cảnh của Trần Sơn Nam nơi diễn ra lễ hội hát Dậm Quyển Sơn. Tác phẩm đề cập đến lễ hội Quyển Sơn một cách khái Quát sơ lược chứ chưa đi vào chi tiết cụ thể.

Năm 1998, tạp chí *Văn hóa Nghệ thuật*, số 5, có bài viết về *Lễ hội hát Dậm Quyển Sơn dưới góc nhìn nghệ thuật*. Bài viết đề cập đến hát Dậm dưới góc độ dân ca truyền thống của người Việt Nam. Đây là một loại hình văn hóa dân gian độc đáo của làng Quyển Sơn.

Năm 2000, tác giả Phạm Trọng Lực trong cuốn *Dân ca Hà Nam* đã giới thiệu 13 làn điệu dân ca Hà Nam trong hai nguồn dữ liệu: hát Dậm Quyển Sơn và hát giao duyên vùng ngã ba sông Móng. Tác giả nhận định: “Nhiều thập kỷ quan những làn điệu dân ca này luôn được giới thiệu trong các

chương trình ca nhạc cổ truyền của Đài tiếng nói Việt Nam và Đài truyền hình Trung Ương, nên nhiều bạn yêu dân ca đã có dịp thưởng thức. Thực tế cho thấy, dân ca Hà Nam đã thu hút được sự chú ý của đông đảo khán giả, mang đến nhiều giai điệu đặc sắc và hấp dẫn cho những đêm nhạc. Những làn điệu Quyển Sơn kết hợp với nghệ thuật múa dân gian trong lễ hội đền Trù, có nội dung ca ngợi công lao của Lý Thường Kiệt, tái hiện cuộc hành quân và cảnh đón mừng đại quân nhà Lý trở về trong chiến thắng, thể hiện khát vọng hạnh phúc đời thường nên chất trữ tình là âm hưởng chủ đạo trong nhiều làn điệu. Ở đây tác giả mới chỉ dừng lại ở việc giới thiệu 13 làn điệu Dân ca Hà Nam tới độc giả chứ chưa đề cập về nội dung, nghệ thuật hát và cách diễn xướng của hát Dậm.

Năm 2000, tác giả Bùi Văn Cường, Mai Khánh, Lê Hữu Bách cho ra mắt cuốn *Văn nghệ dân gian Hà Nam*, do Hội Văn học Nghệ thuật Hà Nam xuất bản. Các tác giả ở đây cũng đã rất dày công sưu tầm những câu phương ngôn, ca dao, dân ca, về Hà Nam nguyên chất vốn lang thang, chìm nổi cùng kiếp sống người đồng chiêm – người dân nơi đây. Khi sưu tầm các tác giả mong muốn: khi nó đến với bạn đọc, đặc biệt là bạn đọc người Hà Nam, đang sống ở Hà Nam hoặc đang xa quê, tận chân trời góc bể nào đó, đọc cũng sẽ có dịp gặp lại quê hương, hiểu kỹ. Các tác giả cũng chỉ giới thiệu sơ lược về hát Dậm Quyển Sơn chứ chưa đi vào chi tiết về nguồn gốc, nội dung, nghệ thuật và diễn xướng hát Dậm.

Năm 2000, Sở văn hóa thông tin Hà Nam đã xuất bản cuốn *Dân ca Hà Nam*. Trong đó có đề cập đến hát Dậm Quyển Sơn là một loại hình sinh hoạt văn hóa dân gian độc đáo của tỉnh Hà Nam. Đây là một loại hình dân ca đặc sắc ở đồng bằng Bắc Bộ. Tuy nhiên cuốn sách cũng chỉ nêu lên hát Dậm là một loại hình dân ca chứ chưa đi vào nội dung, nghệ thuật và diễn xướng hát Dậm Quyển Sơn.